

KA PROMJENAMA PLANA I PROGRAMA OBRAZOVANJA

Samir BEGLEROVIĆ

Koliko god nužno bilo nove pedagoško-didaktičke sadržaje osmišljavati iz perspektive sveukupnosti odgojno-obrazovnoga doživljavanja/događanja, odnosno koliko god ispravno i potpuno vrednovanje postignutih rezultata zahtijeva perspektivu cjelovitoga obuhvatanja proizvedenih smjernih utjecaja, djelotvoran efekat, i jednostavan za polučivanje, uvijek će ovisiti o slojevitosti procesa vrednovanja učinka metoda ozbiljavanja prethodno zacrtanih ciljeva odgojno-obrazovnoga sistema. Drugim riječima, što pozornije i iscrpnije budemo motrili mikroperspektivu i samo vrednovanje makroperspektive bit će pouzdanije i potpunije.

Pristup ovoga rada nipošto nema za cilj zanemarivanje sveukupnoga pedagoško-didaktičkoga dešavanja na teritoriju Bosne i Hercegovine niti isticanje prioriteta *obrazovanja* u odnosu na *odgojni proces*, već upravo potpunije sagledavanje svrhovitosti zacrtanih ciljeva, odnosno efikasnosti aktualnih metoda kojima se ti ciljevi ozbiljavaju. Stoga iz međusobno ovisnoga odnosa *odgoj-obrazovanje* samo načelno izdvajamo *didaktički obzor*, i to dimenziju *nastavnoga plana i programa*, a iz jedinstvenoga tkiva, ili, preciznije rečeno, iz (samo) teorijski egzistirajućeg *jedinstvenoga tkiva obrazovno-odgojnoga doživljaja/događaja* na teritoriju Bosne i Hercegovine¹ izuzet ćemo entitet

obrazovnih institucija čiji je osnivač *Rijaset Islamske zajednice* i samo njega razmatrati.

Nastavni plan i program - ogledalo trenutnih potreba, a ne izraz vječnosti

Na početku ističimo kako ovaj rad jeste sučeljenje ideji apsolutnosti i neupitnosti didaktičkoga iskaza osmišljenoga u jednome periodu. Ovaj rad nipošto ne smije biti doživljen kao negativna kritika didaktičke ideje iskazane u povijesti muslimana Bosne i Hercegovine. Tek, on jeste po(u)kazatelj stagnacije didaktičkoga mišljenja našega vremena (opet napominjemo da je riječ isključivo o didaktičkome mišljenju iskazanome kroz ustrojstva medresâ, Islamskih akademijâ te Fakulteta islamskih nauka).

Plan i program osmišljen u vrijeme prvih dašaka islamskoga obrazovanja u Bosni i Hercegovini uglavnom je konzerviran i prenesen našim generacijama. U vrijeme svoga nastanka nastavni plan i program, tada samo medresâ, bijaše dostatan i izuzetno prilagođen datome duhu vremena. Nauk uopće bijaše prenošen u svome najrazuđenijemu obliku. Diferencija između nauke kao sistema i znanosti kao samo jedne njene

komponente ne bijaše ni približno izražena kao što je danas. Iz toga razloga i jeste bila moguća istovremena poduka učenika i iz oblasti *tefsira* i iz oblasti *hadisa*, *šerijatskoga prava*, *kiraeta*... S druge strane, iako je vrijeme iziskivalo razuđenost sadržajâ, ipak su i u tim uvjetima razmatrani i, što je izuzetno važno, uvažavani prioriteti unutar korpusa institucionalnog islamskog obrazovanja. Kao predmete obavezne za izučavanje na *Kuršumlji medresi*, uzmimo njen primjer kao najutjecajnije i najbitnije institucije islamskoga života u BiH uopće, *Gazi Husrev-beg* odredio je *tefsir*, *hadis*, *ahkam*, *usul*, *me'ani* i *bejan te kelam*. Izuzetno zanimljiva jeste izjava u kojoj rahmetli *Gazija* uz pobrojane oblasti, vjerovatno najbitnije u njegovome vremenu, ostavlja mogućnost i povećanja predmeta s jednim veoma mudrim i, mogli bismo reći, "vidovitim" pojašnjenjem: "... i ostalo što budu zahtijevali mjesto i običaji." Tako su grupi predmeta predavanim na *Medresi* poslije pridodani i gramatika, sintaksa, semantika, metrika i retorika. Sve ovo ukazuje na relativnost nastavnoga plana i programa.

"Nastavni programi izrađeni su didaktičkim prerađivanjem znanosti, a znanost se razvija intenzivnim tempom, pa nakon nekog vremena pojedini dijelovi nastavnog programa zastarijevaju. Zato ih je potrebno *usavršiti*, *prerađivati*, *aktualizirati*. Povremeno veće ili manje promjene u nastavnom planu i programu nužne su i normalne, jer znače neprestano gibanje naprijed."²

Određivanje nastavnoga plana i programa

Na ovome mjestu podsjećamo na egzistiranje uvjetne podvojenosti *didaktičke* i *kurikulumske* tradicije. *Didaktička tradicija*: njen korijen jeste u Evropi, za cilj uzima određenje što kvalitetnijega metodološkoga prenošenja sadržaja učeniku. *Kurikulumska* (američka) *tradicija* više je orijentirana na izbor i obrazloženje izbora sadržaja i samo učenje.³ Stoga ćemo se baviti idejom upravo ove tradicije.

Postoje dvije razine razmatranja *kurikuluma*. Prva razina jeste *teorijsko-konceptualna* i odnosi se na *teorijsko razumijevanje* (tumačenje) institucionalnog

*učenja i poučavanje koje mora biti utemeljeno u filozofiji i sociologiji odgoja /i obrazovanja/, odnosno u psihologiji učenja i poučavanja.*⁴ Navedena odrednica prve razine razmatranja *kurikuluma* opisuje nam kako nastavnika tako i samu obrazovnu instituciju kao *aktivne djelatnike konstantno promjenljivoga procesa prenošenja (sa)znanja*. Ne samo da određeni sadržaj protokom vremena zastarijeva već i nastavnik, odnosno institucija, odražena u konkretnome planu i programu, zahtijevaju neprekidna "osvježenja", kako na spoznajnome tako i na metodološkome planu. Usvajajući ovo, sama nam se nadaje potreba za preispitivanjem aktualnoga plana i programa koji je, haman, istovjetan i za medrese, i za akademije a i za Fakultet, s tim što je skoro jedina razlika u povećanju širine građe idući od srednje škole (medresa) preko viših (akademija) do visoke (Fakultet).

Potrebno je istaći nepotrebnost i neispravnost mišljenja koja idu za ukidanjem pojedinih medresa ili akademija ili, čak, postavljanja pitanja bitnosti egzistiranja Fakulteta ovoga usmjerenja u našoj zemlji.⁵ Tvrdimo da nije nikakvo rješenje ukidanje nekih od postojećih institucija, i to iz više razloga:

- a) ukidanjem makar jedne obrazovne institucije smanjuje se finansijska mogućnost velikome broju učenika da u specijaliziranim institucijama znanstvenim putem stječu (sa)znanja o islamskome nauku; mnogim učenicima nije moguće putovati i boraviti u drugome mjestu, pogotovo ne u periodu od 2-4 godine;
- b) veliki broj sposobnoga nastavnoga kadra ostao bi bez posla;
- c) gubi se mogućnost spoznajno-duhovnoga usavršavanja institucija međusobnim dijalektičkim općenjem;
- d) umjesto povećanja kvaliteta došlo bi do smanjenja postojećega kvantiteta, što bi otklonilo "simptome bolesti" ali ne i samu bolest.

Druga razina razmatranja *kurikuluma* odnosi se na njegovo *planiranje*, *strukturiranje*, *provedbu* i *razvoj*.⁶ Služeći se *Tylerovom teorijom* dolazimo do četiri stavke na koje *kurikulumski sustav* ima odgovoriti: *šta se učenjem želi postići, kako to ozbiljiti, kako sve dijelove povezati u kurikulumsku cjelinu, te*

da li su konačna postignuća učenika u skladu sa početno određenim ciljevima?

Budući da cilj našega rada nije razrada kurikulumske teorije, već ukazivanja na greške aktualnoga nastavnoga plana i programa i nudenje mogućih rješenja za njihovo otklanjanje, zadržat ćemo se samo na prvim dvjema stavkama *Tylerove teorije*.

1) Šta se učenjem želi postići?

Prvo, dovedimo pitanje u kontekst prve razine razmatranja *kurikuluma* (nužnost konstantnoga mijenjanja nastavnoga plana i programa, ovisno o razvoju znanosti, tj. ovisno o duhu vremena), povežimo ga sa stanjem u našem obrazovnome sistemu (sa pet srednjoškolskih institucija / medresa/, dvije više škole /akademije/ i jednom visokom ustanovom /Fakultet/ godišnje dobivamo kadar od oko 500 novih obrazovanih vjerskih lica), uzmimo u obzir veličinu i materijalno stanje naše države (niti približno dostatno za godišnju ponudu od oko 500 novih radnih mjesta na području vjerske djelatnosti) i preformulirajmo pitanje u *da li cilj obrazovanja mora biti osposobljavanje za profesionalno bavljenje (samo) islamskim znanostima?*

U našoj svijesti još uvijek egzistira gruba podjela naučnoga sistema kao takvog na *islamski* (dopušten i preporučen za istraživanja i njegovanje - halal) i *neislamski* (čije njegovanje nije preporučljivo, no neka je vrsta nužnoga zla - mekruh). Krajnje je vrijeme znanstveno elaborirati ovaj svjetopogled, ili, pak, jasno se odrediti naspram, uvjetno rečeno, statusa nauke kao takve u odnosu na islamsko učenje.

Medrese/akademije/Fakultet ne moraju podučavati isključivo islamskim znanostima. Sadržaj nastavnoga plana i programa naših obrazovnih institucija mora obuhvatati i što više građe izučavane na ostalim obrazovnim institucijama Bosne i Hercegovine. Ovo dakako ne znači bezrezervnu podršku "projektu" uspostavljenome u, npr., *Gazi Husrev-begovoj medresi*, gdje se pored islamskih znanosti u najrazuđenijemu spektru izučavaju (imaju status obaveznih predmeta) i znanosti zastupljene u tzv. *klasičnoj gimnaziji*. Činjenica da učenici imaju velik broj predmeta i suviše malo slobodnoga vremena, dovoljan je pokazatelj da se **ne smije** zaustaviti na

ovoj izmjeni nekadašnjega plana i programa. **Mora se ići dalje!** Ono što također smeta jeste neorganizovanje okruglih stolova, tribina, prezentiranja i razmjenjivanja idejâ o ne samo važnosti već i **urgentnosti** mijenjanja aktualnoga pristupa obrazovanju. Stječe se dojam kako ne vodimo brigu o budućnosti svršenika ovih institucija a probleme koji su nedvojbeno prisutni i očigledni rješavamo uglavnom spontano, i to pojedinačnim, nekada grupnim, ali nikako i **cjelovitim i trajnim načinom**.

Moguće rješenje činio bi novi i širi pristup učenikovu izboru željenoga izučavanja. Obrazovne institucije, čiji je osnivač *Rijaset Islamske zajednice*, trebale bi se transformirati u moderne institucije edukacije. Suvremen pristup obrazovanju ogledao bi se u pružanju pune slobode učeniku kako u izboru građe, i naposljetku zvanja, tako i u mogućnosti česte izmjene opredjeljenja, dakle u mogućnosti "prebacivanja" na druge smjerove barem jednom godišnje. Pored čisto *teološkoga* smjera učenik bi se mogao opredijeliti i za *neteološki* smjer, s tim da bi imao dva do tri fakultativna (dakle obavezna izborna) predmeta iz korpusa *islamskih znanosti*. Ne samo da bi se smanjio broj, a ovim putem, uvjereni smo, i povećala kvaliteta, *teološkoga* kadra već bi i svršenici *neteoloških* smjerova bili u mogućnosti "specijalizirati se" iz neke konkretne oblasti pošto bi kroz period od, npr., četiri godine odslušali i položili do osam predmeta unutar jedne *islamske znanosti*.

Koju didaktičku metodu slijediti, ako Bog da, navest ćemo u narednome odjeljku - *kako ozbiljiti željeni cilj*. Na kraju ovoga odjeljka želimo izraziti mišljenje o izuzetno važnome problemu koji se javlja pri procesima transformacije obrazovnoga sistema a to je - finansiranje.

Ne treba se zavaravati mišljenjem kako *Islamska zajednica* može podnijeti glavni dio bremena finansiranja. Ipak, izlaz postoji. Svrstavanjem medresâ/akademijâ/Fakulteta u okvire državnih obrazovnih institucija najveći dio finansijskoga tereta bio bi prebačen na *Ministarstvo obrazovanja* - briga o tehničkim sredstvima, održavanje zgrada, plaće profesorskoga kadra... Ovo nikako ne može uslijediti trenutno jer finansijska moć naše države daleko je od zadovoljavajuće. Ali sam proces transformacije započinje se odmah a odvija

postupno. Svrstavanjem medresâ/akademijâ/Fakulteta u okvir državnih obrazovnih institucija *Rijaset Islamske zajednice* kao osnivač i dalje zadržava pravo izbora teoloških predmeta koji se izučavaju a sama država nema pravo isključivanja predmeta iz toga okvira. Ona se stara samo o finansiranju i, naravno, zadovoljavanju temeljnih zahtjeva nužnih za normalno egzistiranje procesa obrazovanja.

2) Kako ozbiljiti željeni cilj?

Sada ćemo odstupiti od uobičajenoga pojašnjenja druge stavke, baziranoga na apstrahiranju⁷ i usmjeriti se na konkretan problem koji zacrtasmo u dosadašnjemu radu. Budući da detaljno razmatranje problema finansija iziskuje drugačiji vid pristupa problemu te podrazumijevajući svjesnost o obavezi stručnosti, kako specijalističkoj u istoj mjeri i pedagoškoj, profesorskoga kadra, usmjeravamo našu pažnju na odabir podesnoga metoda, odnosno, preciznije rečeno, na izbor vrste nastave koja omogućava funkcioniranje predloženoga oblika prezentiranja sadržaja općega nastavnoga plana i programa. Pitanje, dakle, glasi: *Uz koju vrstu nastave pristati?*

Odmah treba naglasiti kako ćemo na ovome mjestu dvije različite vrste nastave integrirati u jednu. Naime, *redovna nastava* kvalificira se kao najčešća i najdominantnija vrsta nastave koja se odnosi na redovno školovanje u pojedinoj vrsti i stupnju škole i zato podjednako obavezna za sve polaznike. Izvodi se po propisanom programu rada s tačno određenim vremenom nastavnoga rada za pojedini razred, čemu se obavezno podređuju svi učenici.⁸

Ovoj vrsti nastave pridružujemo *jezgrovnu i tečajnu nastavu*.⁹ Tako bi dimenziji prezentiranja sadržaja putem obaveznoga redovnoga školovanja putem propisanoga programa rada (*redovna*, odnosno *jezgrovna nastava*, zajednička za sve učenike unutar jednoga neteološkoga smjera) pridodali dimenziju odabira nekoliko predloženih predmeta kao izbornih (*izborna nastava*).

Nastava izbornih predmeta zajedničkih jednome broju učenika također može se izvoditi zajednički, pa čak i koncentriranjem jedne grupe učenika u jednu skupinu (*tečajna nastava*).

Završne riječi

Svjesni smo da ovaj rad niti kvantitativno niti kvalitativno ne zadovoljava sve uvjete nužne za ozbiljenje raspravljane transformacije našega aktualnoga pristupa obrazovanju. Ipak, krajnje je vrijeme da rasprave o ovome pitanju "ugledaju svjetlo dana". Činjenica prisustva izuzetno velikoga broja teološki obrazovanoga kadra (srednje, više i visoke stručne spreme) bez ikakvoga izvora materijalnih prihoda kao i bez mogućnosti zapošljavanja u dogledno vrijeme, makar i u nekoj drugoj branši, dovoljan je razlog za zabrinutost. Sigurni smo u mogućnost rješenja ovoga problema. No, kao i svaki drugi i ovaj problem, želimo li ga riješiti, bit će otklonjen tek nakon našega angažiranja. Nije ni potrebno naglašavati kako se nuđenje rješenja očekuje ne samo od teoretičara već i od osoba što bitno utječu na (s)provođenje odluka vezanih za obrazovne institucije čiji je osnivač *Rijaset Islamske zajednice*. Prijedlozi ili barem osvjedočenja očekuju se i od samih učenika, kako svršenika tako i onih čiji je školski/akademski život u toku, ili treba početi, ili je, pak, u (njihovoj) zamisli.

Muslimanski korpus Bosne i Hercegovine pred velikim je problemima i iskušenjima. Božija pomoć je neupitna. No, vrlo dobro znamo da Bog dragi zahtijeva da se i sami trudimo u skladu sa našim mogućnostima. Naše mišljenje je da možemo učiniti mnogo, mnogo više, konkretno na ovome polju. Upravo i na osnovu našega zalaganja ne samo da možemo otkloniti sve probleme Ovoga Svijeta već će nam vlastita sudbina na Onome Svijetu biti sjajnija.

Svakom čovjeku pripast će razina prema djelima a Gospodar tvoj nemaran nije prema onom šta ljudi čine!¹⁰

Na **Onom Svijetu** ljudi će biti prema stepenima svojih zasluga nagrađeni.¹¹

Bilješke:

1 Jedinstvenost tkiva sveukupnoga odgojno-obrazovnoga dešavanja temeljni je epistemološki zahtjev raspravljanoga fenomena.

2 Vladimir Poljak, *Didaktika*, Školska knjiga, Zagreb, 1970., str. 40.

3 Vidi: Filip Jelavić *Didaktika*, Naklada Slap, Zagreb, 1997., str. 125.-130.

4 Ibid, str. 125.

5 Na ovome tragu, također smatramo izuzetno neozbiljnim i površnim ideje o nužnosti smanjenja broja studenata na akademijama i Fakultetu islamskih nauka, koji nisu prethodno završili medresu. Ukoliko se ovim želi riješiti problem skoro nevjerovatne nesrazmjere između broja školovanoga vjerskoga kadra uopće i broja raspoloživih slobodnih mjesta za zapošljavanje, posebno u aktualnoj situaciji u našoj zemlji, tada takva "odmišljanja" ocjenjujemo šokirajućim i, štaviše, zabrinjavajućim (jedno od mogućih rješenja ovoga problema navest ćemo, ako Bog da, uskoro, dok će jedan od metodoloških pristupa tome rješenju biti, ako Bog da, opisan u poglavlju *Kako ozbiljiti željeni cilj*). Ukoliko se, pak, kao opravdanje postupka smanjenja broja studenata koji nisu završili medresu navodi njihov loš uspjeh na studiju i malehan broj svršenika studija, tada te tvrdnje ocjenjujemo kao površne i nepotpune. Istina jeste da malehan broj ovih studenata završi studije, no procentualno gledajući broj svršenika ovih studenata približno je jednak broju svršenika koji prethodno završiše medresu. Jedina bitna razlika jeste što je veći broj studenata svršenika medrese koji upisuju Fakultet. Što se tiče odnosa uspjeha jednih i drugih također tvrdimo da je približan. Konačno, ovi podaci mogu biti provjereni na samome Fakultetu.

6 Filip Jelavić, nav. djelo, str. 126.

7 Vidi: Filip Jelavić, nav. djelo, str. 127., 128.

8 Vladimir Poljak, nav. djelo, str. 15.

9 Ibid, str. 16.

10 *Kur'an*, sura *Stoka*, ajet br. 132. (Korišten je prijevod *Kur'ana* na bosanskome jeziku koji je priredio profesor Enes Karić, a objavila Bosanska knjiga, u Sarajevu, 1995.)

11 Komentar profesora Enesa Karića uz 132. ajet, sure *Stoka* (vidi prethodnu fusnotu).

Summary

Towards the educational reform

Samir Beglerović

The article discusses educational process as organized by the educational institutions of the Islamic community of Bosnia and Herzegovina.

The main ideas of this paper are the result of the epistemological demands of the educational system. We already pointed out that the curriculum is the reflection of current needs and is not constant. The article clarifies two approaches for dealing with the curriculum - didactical (European) and curriculum (American).

The issue of curriculum has been discussed through two parts of Tyler's theory, serving as a model for discussing planning, structuring, implementing and developing the curriculum. The first part of what's to be accomplished through education - points to the need to change the current curriculum as well as to the urgency to change the present approach to education. The autonomy of educational institutions and their transformation into modern educational institutions has been suggested.

The second part - how to achieve the goal - aims at the choice of lecture form as a key problem. Finally, a call to offer solutions has been issued to all those in charge as well as to students and graduates.

m